

TRABLUSGARIB VE BALKAN SAVAŞLARI'NIN OSMANLI DEVLETİ'NİN TİCARET-İ HARİCİYESİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ*

*Filiz ÇOLAK***

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin son on yılı birbirini takip eden savaşlarla geçmiştir. Bu son on yıl bir Türk-İtalyan savaşı olan Trablusgarp Savaşı ile başlar, Balkan Savaşları, Dünya Savaşı ve Milli Mücadele hareketi ile sona ermiştir. Bu savaşlar devletin hem siyasi itibarını hem de ekonomik durumunu derinden sarsmış ve sonunda Osmanlı Devleti'nin tarihteki yerini almasıyla sonuçlanmıştır.

Trablusgarp ve Balkan Savaşları, meydana geldikleri süreç içerisinde Osmanlı Devleti'nin hem harici siyasetini hem de iktisadını hayatını derinden etkilemiştir. İtalya'nın 1911 yılında Trablusgarp topraklarını işgal etmesi ile başlayan Türk-İtalyan Savaşı, Osmanlı-İtalyan ticari ilişkileri üzerinde kısa bir süre de olsa gerginliğin oluşmasına neden olmuştur. Daha önce, 1908'de, Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i işgali üzerine Avusturya mallarına yapılan boykot örneği 1911 yılında İtalyan mallarına da uygulanmaya başlamıştır. Boykot fikri, ilk olarak Hükümetin İtalya'ya savaş ilan etme konusunda gecikmesi nedeniyle basında ortaya çıkmıştır. Ancak Babıâli, kapitülasyonlar nedeniyle İtalyan mallarının ülkeye girişini önleyemediği için ilk önlem olarak İtalyan mallarından alınan gümrük vergilerini yükseltme yoluna gitmiştir. Bu uygulamaya 1912'deki barış antlaşmasına kadar devam edilmiştir.

1912 yılında Osmanlı Devleti, liderliğini Bulgaristan'ın yaptığı Balkan devletlerinin aralarında oluşturdukları ittifakla (Bulgaristan-Sırbistan-Yunanistan-Karadağ) bir oldu-bitti karşısında kendisini savaşın içinde bulmuştur. Babıâli, hiçbir seferberlik hazırlığı yapmadan girdiği bu savaşta, bir yandan ordunun ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırken diğer yandan da bu devletlerle ticari ilişkilerini yeniden gözden geçirerek bir takım önlemler almaya çalışmıştır. İlk olarak, Türk-İtalyan Savaşı'nda olduğu gibi, bu ülkelerle yapılan ticarete uygulanan gümrük vergileri yükseltme yoluna gidilmiştir. Ardından Bulgar mallarına boykot uygulanmıştır. 1913'deki barış antlaşmalarına kadar devam eden uygulamalara barışın ardında sona ermiştir.

Bu çalışmada, bu iki savaşın Osmanlı Devleti'nin harici ticaretini nasıl etkilediği sorusuna cevap aranmıştır. İtalya ve Balkan devletleri ile Osmanlı Devleti arasında gerçekleşen ithalat ve ihracatta savaşların

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Uşak Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Tarih Bölümü, El-mek: colakfiliz@yahoo.com

yansımalarını Osmanlı Devleti'nin Ticaret-i Hariciye İstatistikleri'ndeki verileri temel alınarak takip edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Trablusgarp, Balkan, Ticaret, Osmanlı, İtalya

THE IMPACTS OF TRIPOLITANIAN AND BALKAN WARS ON THE OTTOMAN FOREIGN TRADE

ABSTRACT

The last ten years of the Ottoman State witnessed successive wars. These ten years began with the Tripolitanian War, which was a Turkish-Italian war, and ended with the Balkan Wars, World War I and Turkish War of Independence. These wars led to deterioration of political and economic conditions of the state and eventually to its fall.

The Tripoli and Balkan Wars deeply influenced foreign policy and trade of the Ottoman State. The Tripolitanian War began in 1911 when Italy invaded Tripolitania and caused tension in the Ottoman-Italian economic relations even for a while. The same boycott, previously implemented by the Ottoman State against Austrian goods as a result of Bosnia and Herzegovina invasion of Austria-Hungary in 1908, was implemented against Italian goods in 1911. The idea of boycott initially came up in the press, because the government was late to declare war against Italy. However Babiâli could not prevent Italian goods entering the country due to capitulations, therefore resorted to increase the customs duties taken from Italian goods. This policy continued until the peace treaty in 1912.

In 1912 the Ottoman State found itself at war with the Balkan League, an alliance formed by the Balkan States (Bulgaria, Greece, Montenegro, Serbia) led by Bulgaria. Babiâli entered this war without any preparation and during the war Babiâli on the one hand tried to meet army's needs and on the other hand tried to take precautions by reviewing its economic relations with these countries. As a first step, like in the Tripolitanian War, Babiâli increased the customs duties applied during trade activities with these Balkan countries and later boycott was implemented against them by the Ottoman State. This policy continued until the peace treaties in 1913 and ended after the peace.

In this study we will try to answer how these wars affected the foreign trade of the Ottoman State. The impact of these wars on the import and export relations between Italy/Balkan States and Ottoman State will be analyzed based on the data from foreign policy statistics.

Key Words: Tripolitania, Balkan, Trade, Ottoman, Italy

Osmanlı Devleti'nin son on yılı birbirini takip eden savaşlarla geçmiştir. Bu son on yıl bir Osmanlı Devleti ile İtalyan arasındaki Trablusgarp Savaşı ile başlamış, Balkan Savaşları, Dünya Savaşı ve Milli Mücadele hareketi ile sona ermiştir. Bu savaşlar Osmanlı Devleti'nin hem siyasi

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

İtibarını hem de ekonomik durumunu derinden sarsmış ve sonunda bu devletin tarihteki yerini almasıyla sonuçlanmıştır.

Trablusgarb ve Balkan Savaşları, meydana geldikleri süreç içerisinde Osmanlı Devleti'nin hem harici siyasetini hem de iktisadi hayatını etkilemiştir. Çalışmamızda bu iki savaş döneminin Osmanlı Devleti'nin dış ticareti üzerindeki etkileri incelenmiştir. Kronolojiye uyularak önce Trablusgarb Savaşı sonra da Balkan Savaşları ele alınmıştır.

I. TRABLUSGARB SAVAŞI

XIX. yy'ın ikinci yarısında siyasi birliği tamamlayan İtalya, yüzyılın özelliği gereği, sömürgecilik yarışına geç kalmış da olsa katılmıştır. Bu nedenle Fransa'nın Cezayir'i (1830) ve Tunus'u (1881), İngiltere'nin Kıbrıs'ı(1878) ve Mısır'ı(1881) işgal etmeleri sömürgecilik yarışında geç kalan İtalya'nın dikkatinden kaçmamıştır. Özellikle Tunus'un işgalini tepkiyle karşılamıştır. Çünkü burasını kendi yayılma alanı olarak görüyordu.

Osmanlı Devleti'nin merkez topraklarından uzakta, savunmasız bir konumda görünen Trablusgarb ve Bingazi toprakları İtalyan yayılmacılığı için çok cazip görünüyordu. Bölgenin coğrafi olarak kendisine yakınlığı bu toprakları ele geçirme konusunda İtalya'nın iştahını daha da kabartıyordu.

İtalya bu emeline ulaşabilmek için Avrupa devletlerinin desteğini alma yoluna gitmiş ve bazı gizli antlaşmalar imzalamıştır. Bu antlaşmalardan ilkinin 1887'de İngiltere ile imzaladığı antlaşmadır. Bu antlaşmaya göre İtalya İngiltere'nin Mısır'daki faaliyetlerini takviyeye hazırды. İngiltere'de üçüncü bir devletin istilası halinde İtalya'nın Kuzey Afrika kıyılarının herhangi bir noktasında ve bilhassa Trablusgarb ve Bingazi'deki faaliyetlerini takviyeye hazırды. İkinci önemli antlaşma 1900'de Fransa ile yapılmış ve antlaşmaya göre Fransa Fas'ı işgal ettiğinde İtalya ses çıkarmayacak, İtalya Trablusgarb'ı işgal ettiğinde de Fransa onu destekleyecektir¹.

İkinci önemli antlaşma 1909'da Rusya ile imzaladığı Racconigi Antlaşması'dır. Bu antlaşmanın zeminini Avusturya-Macaristan'ın 6 Ekim 1908'de Bosna-Hersek'i ilhakı atmıştır. Çünkü bu ilhak hareketi İtalya'nın hedeflerine ters düşmüştür. İtalya'nın hedefi Adriyatik kıyılarını ve Arnavutluk'u alarak Adriyatik'i bir "Kapalı Deniz" haline getirmek ve Trablusgarb'ı ele geçirerek sömürgesi yapmaktır. Avusturya-Macaristan'ın bölgede yayılması Rusya'nın da işine gelmiyordu. Bu nedenle iki devlet arasında 1909 antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre;

- Balkanlarda mevcut statükonun korunması. Eğer bu statüko korunamazsa her ulusa eşit gelişme hakkı verilecektir.

- İtalya Rusya'nın Boğazlardaki, Rusya'da İtalya'nın Trablusgarb'da ki menfaatlerini karşılıklı olarak tanımaya kabul edecektir.

- İki devletten biri, Yakın Doğu ile ilgili olarak üçüncü bir devletle yürürlükte olan antlaşmalardan başka bir antlaşma yapmak isterse buna diğeri de katılacaktır².

İtalya bu girişimlerden sonra Osmanlı Devleti'nin iç siyasi karışıklık içerisinde olduğu bir zamanı fırsat bilerek 23 Eylül 1911'de Babiâli'ye 24 saat süreli bir nota göndermiştir. Bu notada şunlar istenmektedir:

- “1. Trablusgarb ve Bingazi'den Osmanlı askeri kuvvetlerin çekilmesi.
2. İtalyan subayları komutasında bir jandarma birliğinin kurulmasına ses çıkarılmaması.
3. İktisadi imtiyazlar verilmesi.

¹ Hale Şıvgın, *Trablusgarb Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan Savaşı*, Ankara, 1989, s.4-5

² Fahir Armaoğlu, *XIX. Yüzyıl Siyasi Tarihi(1789-1914)*, Ankara, 1997, s.630-634

4. Trablusgarp'a vali tayin edilirken İtalya'nın fikrinin de sorulması.
5. Gümrüklerin İtalyan memurlarına terk edilmesi."³

Bu nota karşısında şaşkına dönen Osmanlı Devleti adamları derhal Büyük Devletlere başvurarak bu haksız istekler karşısında onların desteğini almak istemişlerdir. Ancak hepsinden de "Aranızda Anlaşınız." cevabını almaları üzerine Osmanlı Devleti iktisadi imtiyazları vermeyi kabul edip diğerlerini ret edince 29 Eylül 1911'de İtalya Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiş aynı gün Trablusgarp'a asker çıkarmıştır⁴.

Osmanlı Devleti hazırlıksız olarak yakalandığı bu savaşta Enver Bey, Mustafa Kemal Bey, Süleyman Askeri Bey ve Fethi Bey gibi hamiyetli Türk subaylarının kendi imkânları ile bölgeye giderek yerel kuvvetleri teşkilatlandırması ile mücadele edebilmiştir.

İtalya ile muharebeler devam ederken 8 Ekim 1912'de Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesiyle Balkan Savaşı'nın başlaması karşısında sadrazam Gazi Ahmet Muhtar Paşa İtalya ile barış antlaşması imzalamaya razı olmuş ve 18 Ekim 1912 tarihli Uşi Antlaşması imzalanarak bu Türk-İtalyan Savaşı'na son verilmiştir. Böylelikle Osmanlı Devleti Kuzey Afrika'daki son Osmanlı toprakları olan Trablusgarp ve Bingazi'yi İtalyan emperyalizmine bırakmak zorunda kalmıştır⁵.

Türk-İtalyan Savaşı, Osmanlı-İtalyan ticari ilişkileri üzerinde kısa bir süre de olsa gerginliğin oluşmasına neden olmuştur. Daha önce, 1908'de, Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i işgali üzerine Avusturya mallarına yapılan boykot örneği 1911 yılında İtalyan mallarına da uygulanmaya başlamıştır. Boykot fikri, ilk olarak Hükümetin İtalya'ya savaş ilan etme konusunda gecikmesi nedeniyle basında yayılmaya başlamıştır⁶. İtalya'nın harp ilanı üzerine Osmanlı Devleti öncelikle limanlardaki maden kömürleriyle her çeşit vapur levazımı için konan ihraç yasağını kaldırmıştır⁷. Kapitülasyonlar nedeniyle İtalyan mallarının ülkeye girişini önleyemeyen Osmanlı Hükümeti, İtalyan mallarından alınan gümrük vergilerini yükseltme yoluna gitmiştir. İtalya'dan Osmanlı Devleti'ne getirilecek eşyanın kıymeti üzerinden % 100 gümrük vergisi alınması kararını çıkarttı⁸. Bu karar çok önemlidir. Çünkü İstanbul Hükümeti ilk defa olarak, savaş durumundan yararlanarak da olsa, gümrük vergilerini kendisi özgürce belirleyebilmiştir.

29 Eylül 1327/1911 tarihinde alınan bu karardan birkaç ay sonra Hükümet bir başka kanun-ı muvakkat ile İtalyan mallarından alınan %100 gümrük resminden kükürdü muaf tutarak kükürttten % 11 gümrük resmi alınmasına karar vermiştir⁹.

İtalyan mallarına karşı boykot devam ederken çok daha önemli bir gelişme yaşanmıştır. Hükümet İtalya'ya verilmiş olan kapitülasyonları kaldırma planları yapmaya başlamıştır. Adliye Nezareti'nden İstanbul ve taşradaki Adliye reisliklerine bir talimatname gönderilmiştir. Talimatnamede yıllardan beri kapitülasyonlar konusunda yapılmak istenen kısıtlamaların en önemlileri yer almaktadır. İtalyan tebaası hakkında kapitülasyonlar geçersiz olacak, İtalyan suçlular doğrudan tutuklanabilip Osmanlı hapishanelerine konulabilecekti. Daha önemlisi Osmanlı mahkemelerinde ve tercümanlıklarında yargılanabileceklerdi. Ancak bu talimatnamenin uygulanıp

³ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, Ankara, 1998, c:IX, s.267-270

⁴ Hale Şıvgın, **age**, s.33

⁵ Mevlüt Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri**, Ankara, 2002, s.2

⁶ Enver Ziya Karal, **age**, c:IX, s.274

⁷ **BOA, MV, Dosya no:157/11, 10 L 1329**

⁸ **TAKVİM-İ VEKAYİ, 4 Teşrinevvel 1327, nr:951, s.1**

⁹ **TAKVİM-İ VEKAYİ, 7 Şubat 1327, nr:1055, s.1**

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

uygulanmadığı tespit edilebilmiş değildir¹⁰. İtalyan mallarından alınan % 100 gümrük resmi uygulamasına ise 10 Ekim 1912 tarihli kanunun 15 Ekim 1912'de resmi gazetede yayınlanması ile son verilmiştir¹¹.

Trablusgarp Savaşı, Osmanlı Hükümeti ile İtalya Hükümeti arasında 15 Ekim 1912 tarihinde imzalanan Quchy Antlaşması ile sona ermiştir. Antlaşmanın 6.maddesinde İtalyan Hükümeti diğer devletler ile yürürlükte olan ticaret antlaşmalarını yenilediği sırada, Osmanlı Devleti ile Avrupa Devletler hukuku esasları üzerine bir ticaret antlaşması yapmayı taahhüt etmiştir. Yani Osmanlı Devleti'ne kapitülasyonlar ve bugüne değin yapılmış antlaşmalarla kayıtlı olmayarak bütün iktisadi serbestisini ve bütün Avrupa benzeri ticaret ve gümrüğe ilişkin maddeleri uygulama hakkı vermeyi kabul etmiştir. Bundan başka İtalyan Hükümeti, Osmanlı topraklarında rayiç üzerinden alınan gümrük vergisinin % 11'den % 15'e çıkarılmasına ve petrol, sigara kâğıdı, kibrit, alkol ve oyun kâğıdına yeniden tekel koyulmasını veyahut bunları gümrük vergilerinden yararlanmasına şimdiden onay vermiştir¹².

Savaşın sona ermesinden sonra Osmanlı Devleti'ne Trablusgarp ve Bingazi'den getirilecek eşyadan % 11 ve Osmanlı Devleti'nden oralara gönderilecek eşyadan % 1 ihracat resmi alınması uygulamasına 23 Zilhicce 1330-1914 tarihinden itibaren başlanmıştır¹³.

I-A Trablusgarp Savaşı Öncesi Osmanlı Devleti'nin Ticaret-i Hariciyesinde İtalya'nın Yeri

İthalat: İtalya'nın Osmanlı Devleti'nin dış ticaretindeki payı çok fazla değildir. Aşağıda Tablo-I incelendiği zaman İtalya'nın 1878 yılından itibaren Osmanlı Devleti'nin ithalat yaptığı belli başlı ülkeler arasındaki yeri net bir şekilde görülmektedir. XIX. yy'da İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan ve Rusya'nın epey gerilerinde olup Osmanlı Devleti'nin ithalatındaki payı % 2.2 ile % 3.3 arasında değişmektedir. 1900'den itibaren ithalattaki payı önceki yıllara göre artmaya başlamıştır. 1900'de % 5.7 olan payı 1905'de % 7.8'e ve 1910'da, Trablusgarp Savaşı'nın hemen öncesinde, % 8.6'ya yükselmiştir (Tablo-I).

İhracat: Osmanlı Devleti'nden yapılan ihracatta İtalya'nın payı, ithalatta olduğu gibi düşük oranlarda görülmekte ve İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan'ın gerisinde kalmaktadır (Tablo-III). 1878-1895 arasında İtalya'nın payı % 1.2 ile % 4.3 arasında değişmektedir. 1900'de % 3.3 olan ihracattaki payı 1905'de % 5.1'e 1910'da % 6.7'ye yükselmiştir.

I-B Trablusgarp Savaşı ve Sonrasında Osmanlı Devleti'nin Ticaret-i Hariciyesinde İtalya'nın Yeri:

İthalat: İtalya'nın savaşın başladığı yıl olan 1911'de Osmanlı Devleti'nin ithalattaki payı % 5.5 olarak gerçekleşmiştir. Bu pay bir önceki yılın gerisinde kalmaktadır. Savaşın başlaması ile birlikte Babıâli'nin İtalyan mallarına karşı boykot uygulamaya başlaması ve gümrük vergilerini yükseltmesinin 1912 yılı ticaretine nasıl yansıdığı bu yıla ait ticaret-i hariciye istatistiğinin yayınlanmaması nedeniyle net olarak bilemiyoruz. 1913'deki duruma baktığımızda İtalya'nın Osmanlı ithalatındaki payının 1911'e göre, % 3.2 artış göstererek % 8.7'ye ulaşmıştır. Dolayısıyla Trablusgarp Savaşı'nın etkisiyle ortaya çıkan tepkiler çabuk etkisini yitirmiş ve Osmanlı Devleti İtalya ile ticaretine arttırarak devam etmiştir.

Osmanlı Devleti'nin İtalya'dan ithalatının bu genel görüntüsünü mal gruplarına göre detaylandırılarak hazırlanan Tablo-II'ye bakıldığı zaman bazı ürünlerde belirli bir artış varken

¹⁰ Mehmet Emin Elmacı, **II. Meşrutiyet'ten Lozan'a Kapitülasyonlar**, DEÜ, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir, 2001, s.53

¹¹ **TAKVİM-İ VEKAYİ, 15 Teşrinievvel 1328, nr:1268, s.1**

¹² Hale Şıvgın, **age**, s.143-45

¹³ **BOA, MV, Dosya no:171/75, 23 Z 1330**

bazılarında gerileme yaşandığı görülmektedir. Hayvanattan üretilen mallar, reçine ve macunlar, çeşitli silahlar, taş-toprak ürünleri, mensucat(Yün, ipek ve pamuklu dokumalar), fes-şapka, çeşitli saatler, çeşitli mücevherat ve deri ürünlerinde artış sağlanırken hububat-sebzevat, meyve-sebze, çeşitli kâğıt ürünleri ve fen aletlerinde düşüş görülmektedir.

İhracat: Savaşın başladığı yılda, 1911'de, İtalya'nın Osmanlı Devleti ihracatındaki payı bir önceki yıla göre (1910'da % 6.7) ciddi bir düşüş görülmektedir: % 2.2. 1913'de ise payını 1911'e göre artırmakla birlikte, % 4.3, savaşın hemen öncesindeki, 1910'daki rakama ulaşamamıştır. Dolayısıyla savaşın etkisi ithalattan ziyade ihracatta etkisini göstermiştir(Tablo-III).

İhracatın mal gruplara göre dağılımını gösteren Tablo-IV'e bakıldığında ise 1910 ile 1911 verileri arasında daha çok dalgalanma olduğu dikkati çekmektedir. Deri hayvanlar, hayvanattan elde edilen ürünler, hububat-sebzevat, kahve-çay-kakao, adi maden ve maden ürünleri gibi birçok alanda bir önceki yıla göre ciddi düşüşler gerçekleşmiştir. 1911-1913 arasında ise bir toparlanma durumu görülmektedir. Hububat-sebzevat, eczacı maddeleri, reçine ve macunlar, mensucat, lastik ve lastik ürünleri, adi maden ve maden ürünlerinde yükseliş görülmekle birlikte, canlı hayvan ve hayvanattan elde edilen ürünler, ağaç-tohum, kahve-çay-kakao, kimyevi maddeler ihracatında gerileme görülmektedir. İtalya, 1910 yılındaki ihracat oranlarını 1913'de, lastik ve lastik ürünleri dışında yakalayamamıştır.

II- BALKAN SAVAŞLARI

1912 yılında Osmanlı Devleti, liderliğini Bulgaristan'ın yaptığı Balkan devletlerinin aralarında oluşturdukları ittifakla (Bulgaristan-Sırbistan-Yunanistan-Karadağ) bir oldu-bitti karşısında kendisini savaşın içinde bulmuştur. Babîâli, hiçbir seferberlik hazırlığı yapamadan girdiği bu savaşta, bir yandan ordunun ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırken diğer yandan da bu devletlerle ticari ilişkilerini yeniden gözden geçirerek bir takım önlemler almaya çalışmıştır. İlk olarak, Türk-İtalyan Savaşı'nda olduğu gibi, bu ülkelerle yapılan ticarete uygulanan gümrük vergilerini yükseltme yoluna gitmiştir. Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ'dan Osmanlı Devleti'ne gelen eşyanın kıymetleri üzerinden % 100 gümrük vergisi alınmasına karar verilmiştir. Bu uygulama, adı geçen devletlerin ilan-ı harp kararından itibaren geçerli olacaktır¹⁴. Aynı zamanda artan askeri ihtiyaç nedeniyle 21 Aralık 1912 tarihinden itibaren İmparatorluktan buğday ve arpa ihracı yasaklanmıştır¹⁵. Bu yasak savaşın bitimine kadar devam etmiş ve 19 Haziran 1913 tarihinde Çanakkale, Lâpseki ve Karabiga bölgeleri dışındaki diğer bölgelerden hububat ihracı yasağı kaldırılmıştır¹⁶. Bulgaristan'la imzalanan İstanbul Antlaşması sonrasında da gümrüklerden alınan % 100 vergi de 29 Eylül 1913 tarihinden itibaren kaldırılarak tekrar 1911 tarihli antlaşmada kararlaştırılan % 11 oranına çekilmiştir¹⁷. Aynı zamanda yeni bir ticaret antlaşması hazırlanması içinde müzakerelere başlanması kararlaştırılmıştır¹⁸.

Balkan Savaşları sonucunda bütün Rumeli toprakları elimizden çıkmış, yerinden yurdundan edilen binlerce Türk, İstanbul'a doğru bir sel gibi akmaya başlamıştır. İstanbul göçmenlerle dolmuş, bunların önemli bir kısmı Aydın Vilayeti'ne doğru yola çıkarılmıştır. İzmir'e gelen göçmen sayısınının 100.000'in üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. Bunların barınması, beslenmesi, yerleştirilmesi İzmir'deki yönetimi uzun süre uğraştırmıştır. İzmir ve çevresinde birtakım komisyonlar kurularak göçmenlerin sorunlarına çözüm aranıyordu. Hükümetin Balkan

¹⁴ TAKVİM-İ VEKAYİ, 18 Haziran 1330, nr:1864

¹⁵ BOA, MV, Dosya no:172/16, 15 M 1331

¹⁶ BOA; MV, Dosya no:178/14, 14 B 1331

¹⁷ Takvim-i Vekayi, 19 Eylül 1329, nr:1598

¹⁸ BOA, DHLKMS, Dosya no:4-13, 16 Z 1331

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

Savaşı göçmenlerine yardıma karar vermesi sıkıntıları hafifletmekle birlikte yine de soruna kesin çözüm getirememiştir¹⁹.

Balkan Savaşları'ndan sonra İzmir ve çevresinde Rumlara karşı boykot uygulanmıştır. Bu boykotta amaç Rumların bölgedeki iktisadi üstünlüklerine son vermek düşüncesi egemendir. Yönetimdeki İttihat ve Terakki bu hareketi desteklemesine rağmen görünüşte hükümetle boykot arasında bir ilgi yok gibiydi. Avrupa'ya karşı halkın bir tepkisi olarak gösterilmek istenmiştir. Dışarıya karşı böyle bir hava yaratılmaya çalışılırken, İttihat ve Terakki yönetimi Rumlarla Yunanlıların çoğunlukta bulunduğu bölgelerde, örgütleri aracılığıyla “Türk'ün Türk'ten alışverişi” ve “Rum, Yunan tüccarlarıyla her türlü ilişkinin kesilmesi” düşüncesini halka yayıyordu²⁰. Bu girişimi İttihat ve Terakki Partisi'nin Milli İktisat politikasına doğru gidişte bir ön hazırlık olarak da değerlendirebiliriz.

II.A- Balkan Savaşları Öncesinde Balkan Devletlerinin Osmanlı Devleti'nin Ticaret-i Hariciyesindeki Yeri

İthalat: Osmanlı Devleti'nin daha önce kendi sınırları içerisinde yer alan ancak XIX. yy'da ki gelişmeler sonrasında bağımsızlıklarını ilan edebilen Balkan devletlerinden ithalatı yüksek oranlarda gerçekleşmemiştir. Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan, Karadağ ve Romanya'nın 1878–1911 arasındaki Osmanlı ithalatındaki yerleri Tablo-V'de gösterilmiştir. Tablodaki veriler incelendiğinde 1878'den 1911'e kadar ki dönemde beş Balkan devletinin Osmanlı ithalatındaki payı % 5.3–13.1 arasında görülmektedir. % 10'un üzerine sadece 1880 yılında geçebilmişlerdir. Devletler olarak incelediğimizde ise Bulgaristan'ın % 0.4- 4.7, Sırbistan'ın % 0.2-1.1, Yunanistan'ın % 0.3-2.2, Romanya'nın % 1.4-7.9 arasında olup Karadağ'ın seçilen yıllarda ithalatta bir payının olmadığı görülmektedir(Tablo-V).

İhracat: Beş Balkan Devleti'nin 1878-1911 arasında, Osmanlı ihracatındaki payları % 10'u geçmemekte, % 3.6 ile % 9.4 arasında değişmektedir(Bakınız Tablo-VII). Osmanlı Devleti bu beş devlet içerisinde daha ziyade Bulgaristan, Yunanistan ve Romanya'ya mal satmıştır. Bulgaristan'ın ihracattaki payı % 0.2- 3.8, Yunanistan'ın % 1.1-4.4 ve Romanya'nın % 0.1-2.9 arasında değişmektedir.

II.B- Balkan Savaşlarında Balkan Devletlerinin Osmanlı Devleti'nin Ticaret-i Hariciyesindeki Yeri

İthalat: Osmanlı Devleti'nin I.Balkan Savaşı'nın öncesinde 1910 ve 1911 yıllarında Balkan devletlerinden yaptığı ithalatın toplam ithalat içerisindeki payı % 8.9 ve % 7.4 olarak gerçekleşmiştir. Bu payı yaklaşık yarısı sadece Bulgaristan'a aittir²¹. Bulgaristan'ın 1910'daki payı % 4.7, 1911'deki ise % 3.2'dir(Tablo-V). Ancak savaş bu durumu derinden etkileyecektir. Balkan Savaşları'na kadar birinciliği Bulgaristan, ikinciliği Romanya'nın aldığı ithalatta 1913 yılında en belirgin düşüş Bulgaristan'da gerçekleşmiştir. Ortalama % 3–4 seviyesinde gerçekleşen ithalat payı, 1913'de % 0.5'e düşmüştür. Sırbistan ve Karadağ bu yıldaki ithalat yapılan devletler arasında yer almamaktadır. Romanya'nın durumu ise daha farklı cereyan etmiştir.

1910–1913 arasındaki verilerde Romanya dışında diğer Balkan devletlerinin paylarının azalma eğilimi gösterdiği belirgindir. Romanya ise 1910 ve 1911 yıllarına göre 1913'de belirgin bir şekilde artış göstermektedir. Birinci Balkan Savaşı'nda yer almayan Romanya'nın ikincisinde de

¹⁹ Zeki Arıkan, “II. Meşrutiyet Döneminde İzmir”, Üç İzmir, İstanbul, 1992, s.223

²⁰ Nurdoğan Taçalan, Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken, İstanbul, 1970, s.69

²¹ II. Meşrutiyet döneminde Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'nin dış ticaretindeki yeri için ayrıntılı bilgi şu çalışmamızda bulunmaktadır: Filiz Çolak, “II.Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Devleti'nin Ticaretinde Bulgaristan'ın Yeri ve Önemi”, Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, sayı:4, Konya, 2007, s.201-212

Bulgaristan'a karşı oluşturulan ve Osmanlı Devleti'nin de bulunduğu cephede yer alması Osmanlı Devleti'nin ithalatı içerisindeki payını diğerlerinin aleyhine arttırmasına neden olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin Balkan devletlerinden gerçekleştirdiği ithalatın mal gruplarına göre dağılımı Tablo-VI' da verilmiştir. 1911 ve 1913 yıllarının ithalat verilerine göre hazırladığımız bu tabloda Osmanlı Devleti'nin Balkan devletlerinden özellikle canlı hayvan, hayvanattan elde edilen çeşitli ürünler, hububat-sebzevat, ağaç-tohum, taş-toprak, kereste ve çeşitli ağaç ürünleri ile bitkisel ve madeni yağlar ithal ettiği görülmektedir. Burada da Osmanlı Devleti'nin ithalatındaki Romanya dışında Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ'ın savaş öncesi ve sonrasındaki paylarının farklılığı net bir şekilde görülmektedir.

İhracat: Balkan Savaşları'nın ithalat üzerinde gördüğümüz etkisi ihracatta da kendisini göstermektedir. Yine 1910-1913 arasında Romanya dışındaki Balkan devletlerinin payı azalma eğiliminde olup en belirgin düşme Bulgaristan'da görülmektedir. Bulgaristan'ın 1910'da Osmanlı Devleti'nin ihracatındaki payı % 3,6 iken 1911'de % 2,8'e ve 1913'de yarı yarıya azalarak % 1,2'ye gerilemiştir(Tablo-VII). Sırbistan ve Karadağ'ın ithalatta olduğu gibi ihracatta da payı olmamıştır.

Osmanlı Devleti'nin Balkan devletlerine sattığı malların 1911 ve 1913 yıllarına toplam ihracat içerisindeki yüzde payları Tablo-VIII' de gösterilmiştir. Bulgaristan'a çeşitli makineler, kereste ve ağaç mamulâtı, bitkisel ve hayvani yağlar, çeşitli fen aletleri ve kâğıt ürünleri ihracı ön planda iken Sırbistan'a özellikle makine ihracı dikkati çekmektedir. Yunanistan'a yapılan ihracatta canlı hayvan, kereste ve ağaç ürünleri, makineler ve fen aletlerinin yüzde payı dikkati çekerken Romanya'ya gerçekleşen ihracatın şeker ve şekerleme ürünlerine yoğunlaştığı görülmektedir(1911'de % 52,1, 1913'de % 66,1). Karadağ'ın ise Osmanlı ihracatındaki yeri yok denecek kadar azdır. 1913'de Sırbistan ile birlikte Karadağ'a Osmanlı Devleti'nden hiçbir ihracat olmamıştır.

SONUÇ

Trablusgarp Savaşı, Osmanlı Devleti ile İtalya arasındaki ithalat ve ihracatta ciddi bir sarsıntı meydana getirmemiştir. Buna karşılık Balkan Savaşları'nın sonuçları daha ağır olmuştur. Türk-İtalyan Savaşı'nın etkisi ithalattan ziyade ihracatta görülmüş, İtalya'nın Osmanlı Devleti'nin ihracatındaki payında düşüş gözlenmiştir. Balkan Savaşları'nda yer alan beş Balkan devletinin Osmanlı Devleti'nin ithalat ve ihracatındaki payları, Romanya dışında, belirgin bir şekilde gerilemiştir. Hatta Sırbistan ve Karadağ'ın 1913 yılı Osmanlı Devleti'nin toplam ihracat ve ithalatında hiç bir payı bulunmamaktadır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

TABLO-I
ÜLKELERE GÖRE OSMANLI DEVLETİ'NİN İTHALATI
(% PAYLARINA GÖRE)
(1878-1913)

SENE	ALM.	İTALYA	İNG.	FRS.	RUSYA	AVUS.MAC	A.B.D	HOLL.
1878	0.3	2.7	48.6	16.3	7.2	14.2	2.1	0.1
1880	0.2	2.9	41.5	15.1	8.0	14.0	1.3	0.1
1885	0.3	3.0	45.5	12.9	6.6	20.8	1.5	0.1
1890	0.3	2.2	43.3	12.4	7.4	20.1	0.3	0.5
1895	1.1	3.3	36.0	11.5	7.8	21.3	0.2	0.8
1900	2.8	5.7	34.9	11.6	8.7	18.9	0.2	1.2
1905	4.2	7.8	35.1	8.5	5.8	20.8	0.9	1.9
1910	9.2	8.6	19.9	9.2	6.6	18.0	1.5	2.0
1911	11.5	5.5	22.1	8.7	6.7	15.2	2.7	1.8
1913	11.2	8.7	19.4	8.6	8.4	14.7	3.6	1.5

KAYNAK: XIX.Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti, Hazırlayan: Prof.Dr.Şevket Pamuk,
Ankara, 2003, s.68-77

TABLO-II
MAL GRUPLARINA GÖRE OSMANLI DEVLETİ'NİN İTALYA'DAN İTHALATI
(% PAYLARI OLARAK)

MAL GRUBU	1910	1911	1913
1.Hayvanattanelde edilen ürünler	5.4	3.0	3.6
2.Hububat-Sebzemat-Hamur işleri	8.6	6.8	1.2
3.Meyve-sebze ve bunlardan konserveler	23.5	13.4	1.7
4. Kahve-kakao-çay	10.1	5.9	2.9
5.Alkollü içecekler, sirke ve maden suları	2.8	0.9	1.1
6.Bitkisel ve hayvani yağlar	2.0	1.09	0.5
7.Eczacı maddeleri	5.5	3.1	3.0

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

8.Reçine ve macunlar	2.2	1.6	1.9
9.Çeşitli silahlar	24.1	17.1	18.1
10.Taş-toprak ürünleri	8.9	6.4	9.6
11.Paçavra ve kağıt ürünleri	8.0	4.9	4.6
12.Yün-ipek ve pamuklu dokuma	15.0	9.8	14.4
13.Fes, şapka	7.8	6.7	13.6
14.Adi maden ve maden ürünleri	2.1	1.0	1.9
15.Asar-ı fenniye	4.6	1.1	0.6
16.Post, deri, ürünleri ve kürkler	2.2	1.0	2.0
17.Lastik ve lastik ürünleri	2.2	1.6	1.6
18.Çeşitli saatler	2.4	0.8	1.2

KAYNAK: Osmanlı Devleti'nin 1326, 1327 ve 1329 Yıllarına Ait Ticaret-i Hariciye İstatistikleri

TABLO-III
ÜLKELERE GÖRE OSMANLI DEVLETİ'NDEN İHRACAT
(YÜZDE PAYLARINA GÖRE)
(1878-1913)

SENE	ALM.	İTALYA	FRS.	HOLL.	İNG.	AVUS.MAC	RUSYA	A.B.D.
1878	0.0	1.7	30.6	0.4	42.0	9.8	4.1	1.1
1880	0.0	1.2	34.2	0.8	32.4	10.2	4.8	1.2
1885	0.0	3.1	30.8	0.7	37.7	9.4	3.2	1.0
1890	0.9	4.3	29.1	1.3	37.5	8.1	2.3	1.4
1895	2.7	3.6	25.5	3.3	41.2	12.3	2.4	2.3
1900	4.0	3.3	29.8	2.0	38.0	10.1	3.1	2.8
1905	6.2	5.1	24.5	3.0	32.3	10.9	3.0	2.5
1910	6.0	6.7	20.0	1.5	24.3	9.9	4.1	4.6
1911	6.1	2.2	18.9	1.7	24.0	13.9	3.8	6.1
1913	5.7	4.3	19.9	1.9	21.6	10.4	3.9	6.4

KAYNAK: XIX.Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti, Hazırlayan: Prof.Dr.Şevket Pamuk, Ankara, 2003, s.68-77

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

TABLO-IV
MAL GRUPLARINA GÖRE OSMANLI DEVLETİ'NDEN İTALYA'YA İHRACAT
(YÜZDE PAYLARI OLARAK)

MAL GRUBU	1910	1911	1913
1. Canlı hayvan	5.6	3.2	0.002
2. Hayvanattan elde edilen ürünler	11.0	3.8	2.6
3. Hububat, sebzevat ve hamur işleri	9.6	1.8	2.1
4. Ağaç, tohum ve çeşitli bitkiler	4.3	1.1	0.6
5. Kahve, kakao, çay	4.6	0.9	0.6
6. Alkollü içecekler ve maden suları	10.4	2.7	4.4
7. Gübre, mahrukat ve çeşitli döküntüler	4.2	0.7	0.1
8. Kimyevi maddeler	9.5	6.2	4.2
9. Eczacı maddeleri	5.2	0.7	3.4
10. Reçine ve macunlar	4.8	0.9	2.5
11. Adi maden ve maden ürünleri	12.4	6.7	7.3
12. Yün-iplik ve pamuklu dokuma	10.0	3.7	9.5
13. Lastik ve lastik ürünleri	11.4	2.5	13.5

KAYNAK: Osmanlı Devleti'nin 1326, 1327 ve 1329 Yıllarına Ait Ticaret-i Hariciye İstatistikleri

TABLO-V
OSMANLI DEVLETİ'NİN BALKAN DEVLETLERİ'NDEN İTHALATI
(YÜZDE PAYLARI OLARAK)

SENE	BULG.	SIRB.	YUN.	ROM.	KARADAĞ	TOPLAM
1878	0.4	-	1.8	3.1	-	5.3
1880	2.6	0.4	2.2	7.9	-	13.1
1885	1.5	0.4	1.8	3.2	-	6.9
1890	4.2	0.4	1.6	2.0	-	8.2
1895	4.3	0.2	1.9	3.0	-	9.4
1900	3.5	0.2	1.0	2.2	-	6.9
1905	1.5	0.4	2.0	1.4	-	5.3
1910	4.7	1.1	0.6	2.5	-	8.9
1911	3.2	0.9	0.6	2.7	-	7.4
1913	0.6	-	0.3	4.6	-	5.5

KAYNAK: XIX.Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti, Hazırlayan: Prof.Dr.Şevket Pamuk, Ankara, 2003, s.68-77

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

TABLO-VI
MAL GRUPLARINA GÖRE OSMANLI DEVLETİ'NİN BALKAN DEVLETLERİ'NDEN İTHALATI
(YÜZDE PAYLARI OLARAK)

MAL GRUPLARI	BULG. 1911 1913	SIRB. 1911 1913	ROM. 1911 1913	YUN. 1911 1913	KARA D. 1911 1913
1. Canlı hayvanlar	63.5 37.6	9.0 -	0.5 5.3	0.6 0.8	0.3 -
2. Hayvanattan hasıl ürünler	14.1 5.0	2.2 -	1.0 2.7	1.4 1.6	0.1 -
3. Hububat- sebzevat	17.8 2.0	5.4 -	10.5 23.0	0.2 0.4	0.2 -
4. Ağaç, tohum vs bitkiler	14.1 1.3	4.9 -	16.5 3.5	0.2 0.02	0.6 -
5. Bitkisel ve hayvani yağlar	0.06 0.1	0.01 -	13.3 15.4	1.1 0.2	0.06 -
6. Taş-toprak ürünleri	0.0001 -	- -	0.01 0.007	2.2 0.1	0.02 -
7. Kereste ve ağaç ürünleri	1.3 0.2	0.2 -	33.8 29.0	0.3 0.03	0.04 -

KAYNAK: Osmanlı Devleti'nin 1327 ve 1329 Yıllarına Ait Ticaret-i Hariciye İstatistikleri

TABLO-VII
OSMANLI DEVLETİ'NDEN BALKAN DEVLETLERİ'NE İHRACAT
(YÜZDE PAYLARI OLARAK)

SENE	BULG.	SIRB.	YUN.	ROM.	KARADAĞ	TOPLAM
1878	0.0	-	3.8	0.1	-	3.9
1880	0.2	0.2	3.0	0.1	-	3.6
1885	0.2	-	4.4	1.0	-	5.6
1890	3.2	0.3	4.0	1.9	-	9.4
1895	2.2	0.4	1.8	1.3	0.1	5.7
1900	1.7	0.4	2.0	1.4	-	5.4
1905	3.8	0.3	1.4	2.5	-	8.4
1910	3.6	1.4	1.7	2.4	0.2	9.1
1911	2.8	0.6	1.8	2.4	0.1	7.6
1913	1.2	-	1.1	2.9	-	5.2

KAYNAK: XIX.Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti, Hazırlayan: Prof.Dr.Şevket Pamuk, Ankara, 2003, s.68-77

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

TABLO-VIII
MAL GRUPLARINA GÖRE OSMANLI DEVLETİ'NDEN BALKAN DEVLETLERİ'NE
İHRACAT

(YÜZDE PAYLARI OLARAK)

MAL GRUPLARI	BULG.		SIRB.		ROM.		YUN.		K.DAĞ	
	1911	1913	1911	1913	1911	1913	1911	1913	1911	1913
1.Canlı hayvanlar	0.9	0.1	0.08	-	0.03	0.002	12.5	0.4	1.6	-
2.Hayvanattan elde edilen ürünler	6.1	4.8	1.7	-	2.9	3.8	6.4	4.8	0.006	-
3. Kahve-kakao-çay	3.2	0.2	2.3	-	0.9	0.1	0.8	0.5	0.001	-
4.Şeker ve şekerlemeler	3.8	2.3	2.4	-	52.1	66.1	2.4	5.8	-	-
5.Bitkisel ve hayvani yağlar	16.8	5.7	0.2	-	14.9	12.6	1.4	2.1	0.4	-
6.Gübre ve hayvanat döküntüleri	2.8	1.7	0.2	-	2.1	2.3	1.8	1.4	0.0004	-
7. Reçine ve macunlar	3.2	1.2	0.05	-	0.7	0.4	0.004	3.3	0.0005	-
8.Silahlar	3.9	14.8	-	-	0.1	0.4	0.4	7.0	-	-
9. Taş-toprak mamulâtı	5.3	1.1	0.8	-	0.2	0.2	0.7	1.0	-	-
10.Kereste ve ağaç mamulâtı	19.5	3.4	0.8	-	5.0	8.0	11.7	4.0	0.05	-
11.Paçavra, kağıt mamulâtı	6.4	6.8	0.09	-	2.7	3.2	2.7	20.0	-	-
12. Makineler	20.4	24.3	18.2	-	2.8	0.5	10.4	11.7	5.3	-
13.Çeşitli saatler	8.3	5.5	1.5	-	7.8	8.0	1.6	5.8	0.07	-
14. Alet-i fenniye	17.1	10.2	0.05	-	3.2	4.9	10.9	24.3	0.01	-

KAYNAK: Osmanlı Devleti'nin 1327 ve 1329 Yıllarına Ait Ticaret-i Hariciye İstatistikleri

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

BOA, MV, Dosya no:157/11, 10 L 1329

BOA, MV, Dosya no:171/75, 23 Z 1330

BOA, MV, Dosya no:172/16, 15 M 1331

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

BOA, MV, Dosya no:178/14, 14 B 1331

BOA, DH.KMS, Dosya no:4-13, 16 Z 1331

Resmi Yayınlar

1323 Sene-i Maliyesi Şehremaneti İptidasından Sene-i Mezkure Şubat Nihayetine Kadar Dersaadet Gümrüklerinden Eşya-ı Ticariyenin Cins ve Miktarı İle Kıymetlerini Mübeyyin Bir Senelik İstatistik, İstanbul, 1324

1324 Senesinde İhraç ve İthal Olunan Eşyanın Cins ve Miktarı ve Kıymetlerini Mübeyyin Bir Senelik İstatistik Cetveli, İstanbul, 1325

1325 Ticaret-i Hariciye İstatistiği, Rüşumat Müdüriyet-i Umumiyesi, İstanbul, 1326

1326 Ticaret-i Hariciye İstatistiği, Rüşumat Müdüriyet-i Umumiyesi, İstanbul, 1328

1327 Ticaret-i Hariciye İstatistiği, Rüşumat Müdüriyet-i Umumiyesi, İstanbul, 1329

1329 Ticaret-i Hariciye İstatistiği, Rüşumat Müdüriyet-i Umumiyesi, İstanbul, 1331

TAKVİM-İ VEKAYİ, 19 Eylül 1329, nr:1598

TAKVİM-İ VEKAYİ, 4 Teşrinevvel 1327, nr:951, s.1

TAKVİM-İ VEKAYİ, 7 Şubat 1327, nr:1055, s.1

TAKVİM-İ VEKAYİ, 15 Teşrinevvel 1328, nr:1268, s.1

TAKVİM-İ VEKAYİ, 18 Haziran 1330, nr:1864

Kitap, Makale ve Tezler

ARIKAN, Zeki “*II. Meşrutiyet Döneminde İzmir*”, Üç İzmir, İstanbul, 1992, s.219-225

ARMAOĞLU, Fahir, *XIX. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Ankara, 1997

ÇELEBİ, Mevlüt *Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, Ankara, 2002

ÇOLAK, Filiz, “*II. Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Devleti'nin Ticaretinde Bulgaristan'ın Yeri ve Önemi*”, Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, sayı:4, Konya, 2007, s.201-212

ELMACI, Mehmet Emin, *II. Meşrutiyet'ten Lozan'a Kapitülasyonlar*, DEÜ, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir, 2001

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, c:IX, Ankara, 1998

ŞIVGIN, Hale, *Trablusgarb Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan Savaşı*, Ankara, 1989

TAÇALAN, Nurdoğan *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, İstanbul, 1970

XIX. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti, Hazırlayan: Prof. Dr. Şevket Pamuk, Ankara, 2003

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

